

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.3.7

С. В. Мурихін
аспірант

Міжрегіональної Академії управління персоналом

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Постановка проблеми. Дослідження стандартів забезпечення безпеки навколишнього природного середовища останніми десятиліттями належать до сфери досліджень представників національної та зарубіжної науки. Початок третього тисячоліття характеризується наявністю значною кількістю зростаючих екологічних проблем. Збільшення масштабів та інтенсифікація промислового виробництва своїм неминучим наслідком має погіршення стану навколишнього природного середовища. За офіційними статистичними показниками було встановлено, що станом на 2010-х рр. винищено понад 2/3 лісового фонду Землі; щорічно об'єм викидів у атмосферне повітря складає понад 200 млн. т оксиду вуглецю, близько 146 млн. т діоксиду сірки, 53 млн. т оксидів азоту тощо; продовжується знищення площ родючих ґрунтів (майже половина від загальної площі оброблюваних земель 1400 млн га), що своїм наслідком має створення загрози виникнення загальносвітової продуктової кризи, що може відбутися 2050-х років. Зазначені процеси призвели до масштабних руйнувань біологічних екосистем планети [1; 2; 3; 4; 5 та ін.]. При цьому очевидним є розуміння вичерпності природних ресурсів – людство перебуває на порозі загальносвітових продуктивних, енергетичних та екологічних криз. З відповідним рівнем впевненості необхідно відзначити, що людству у перспективі необхідно буде шукати «іншу планету».

Вище зазначене свідчить про необхідність оптимізації механізму забезпечення вимог екологічної безпеки як складової національної безпеки як окремої країни, так і людства в цілому. До складових механізму забезпечення вимог екологічної безпеки належить і системи заходів кримінально-правової охорони за вчинення екологічних злочинів.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження сутності категорії екологічних злочинів, встановлення кримінологічних критеріїв застосування кримінальних покарань має базуватися на висновках представників науки кримінології, кримінального та екологічного права,

зокрема, В. І. Андрейцева [6, с. 142-155], Г. І. Балюк [7, с. 80-87], А. П. Гетьмана [8, с. 106-177], Ю. А. Дорохіної [9, с. 49-55], О. М. Костенко [10, с. 204-225], Т. В. Корнякової [11], Н. Р. Малишевої [12], В. О. Навроцького [13, с. 238-239], О. М. Поліщука [14], Г. С. Поліщук, О. В. Мельник [15, с. 120-126], Ю. С. Шемшученка [16] та ін.

При цьому в межах зазначених дослідженнях недостатньо уваги приділено дослідженню кримінологічному та кримінально-правовому аспектам забезпечення дотримання вимог екологічної безпеки, зокрема, шляхом оптимізації застосування заходів кримінально-правової відповідальності за вчинення екологічних злочинів.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності екологічної безпеки як родового об'єкту екологічних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Визначення категорії «екологічний злочин» вимагає з'ясування сутності двох його складових. При розумінні терміну «екологічний» варто виходити з встановлення сутності категорії «екологія». Сучасний підхід до визначення категорія «екологія» пов'язується зі здійсненими науковими розробками, що належать Е. Геккель, який у 1866 році обґрунтував доцільність і розуміння як «науки про відносини живих організмів та спільнот, що ними утворюються, між собою та з навколишнім середовищем» [17, с. 244]. Починаючи з 70-х рр. ХХ ст. екологія набуває більш широкого розуміння, набуваючи ознак соціальної науки, при цьому акцент робиться на розумінні її як науки, що досліджує взаємовідносинам людини і природи, що вимагає встановлення шляхів вирішення різних філософських, соціологічних, економічних, географічних та інших проблем. Виділяються наукові підходи, сутність яких зводиться до встановлення тенденції «екологізації» сучасної науки, в тому числі і кримінально-правової [17, с. 244].

Отже, розуміння предикату «екологічний» полягає у комплексному підході до визначення взаємовідносин людини і природи, людини і навколишнього природного середовища як у аспектах позитивного впливу (наприклад, укладення

договорів оренди земельної ділянки, земельної концесії тощо), так і негативного (вчинення суспільно небезпечних діянь).

У кримінально-правовій науці існує декілька підходів до розуміння категорії «екологічний злочин». Варто виділити позицію авторського колективу підручника «Курс кримінології. Особлива частина», що полягає у розумінні «екологічного злочину» як злочину, що посягають на екологічну безпеку, а також опосередковано на життя і здоров'я людей [18, с. 151]. Синонімічною категорією до категорії «екологічний злочин» належить категорії «злочини проти довкілля», «злочини проти навколишнього природного середовища» [19, с. 71]. При цьому відповідно до норм чинного законодавства України під «охороною навколишнього природного середовища» розуміється «регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною» [20].

Характерними ознаками екологічних злочинів Ю. В. Турлова виділяє: 1) заподіяння (або загроза заподіяння) шкоди навколишньому природному середовищу, яка розуміється як погіршення життєздатності, якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних критеріїв погіршення навколишнього середовища та його окремих екосистем (об'єктів тваринного та рослинного світу, атмосферного повітря, земельних комплексів, водних об'єктів тощо); 2) підвищену суспільну небезпеку, яка виявляється у заподіянні шкоди у теперішньому часі, так і у майбутньому, для майбутніх поколінь людства; 3) об'єктивна функціональність, що пов'язується з визначенням мотивів вчинення екологічних злочинів, які полягають у задоволенні приватних потреб людини чи соціальних груп людей, корпорацій тощо; 4) соціально-конструктивний характер, що проявляється у побудові певних усталених моделей злочинної діяльності (браконьєрство, вирубка лісу, незаконне рибальство, порушення нормативів забруднення атмосферного повітря, розорювання земель, затоплення земель, неконтрольоване розміщення техногенних відходів) [17, с. 244-245].

При цьому вчена, визначаючи співвідношення категорій «екологічний злочин» та «екологічна злочинність», останню розуміє як «соціальне явище», що характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки, об'єктивно існуюче, триваюче у часі, об'єктом посягає якої є навколишнє природне середовище чи його окремі об'єкти, що

створює загрозу порушення біологічних основ існування теперішніх та майбутніх поколінь людей [17, с. 246].

Розуміння сутності екологічних злочинів є можливим шляхом з'ясування критеріїв їх класифікації.

Так, залежно від безпосередніх об'єктів суспільно небезпечного посягання у літературі виділяються: 1) злочини міжнародного характеру (їх безпосереднім об'єктом є екологічна безпека людства (ст. 441 КК України «Екоцид»); 2) злочини, об'єктом посягання яких є порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень (ст. 236 КК України «Порушення правил екологічної безпеки», що полягає у «порушенні порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки»; злочин, передбачений ст. 253 КК України «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля», об'єктивна сторона якого полягає у розробці і здачі проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків); 3) злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки (ст.ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», 265-1 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію», 267 КК України «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», 267-1 КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки», 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки»); 4) злочини у сфері біологічної безпеки (ст. 326 КК України «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами»); 5) злочини, що порушують режим обігу інформації про стан навколишнього природного середовища (ст.ст. 237 КК України «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення», 238 КК України «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення» КК України); 6) злочини у сфері поводження з відходами (ст. 268 КК України «Незаконне ввезення на те-

риторію України відходів і вторинної сировини) [21, с. 108].

До системи екологічних злочинів, окрім вище зазначених видів, варто віднести, злочини проти порядку використання окремих диференційних природних об'єктів та їх ресурсів (ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель», ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», ст. 239-2 КК України «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах», ст. 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр», ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря», ст. 242 КК України «Порушення правил охорони вод», ст. 243 КК України «Забруднення моря», ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України», ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу», ст. 246 КК України «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу», ст. 247 КК України «Порушення законодавства про захист рослин», ст. 248 КК України «Незаконне полювання», ст. 249 КК України «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», ст. 250 КК України «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», ст. 251 КК України «Порушення ветеринарних правил», ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду»).

Вище зазначена класифікація екологічних злочинів дозволяє зробити висновок про спрямування таких суспільно небезпечних діянь на заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, і відповідно, спрямовані на порушення стандартів екологічної безпеки.

Одним із перших про доцільність здійснення наукових пошуків розуміння категорії «екологічна безпека» визначено у дослідженнях В. І. Андрейцева. Академічним є визначення категорії «екологічна безпека», запропоноване представником науки екологічного права, як такий стан суспільних відносин, який характеризується існуючою відповідно до врегульованих технічними, організаційними, правовими та іншими соціальними нормами можливістю попередження та усунення загрози життю та здоров'ю людини, матеріальним цінностям та навколишньому середовищу [22, с. 37].

Дещо спірним є підхід запропонований М. М. Брінчуком, який обґрунтовує недоцільність виокремлення категорії «екологічної безпеки», як юридичної фікції, натомість вченим визначається доцільність використання поняття «технічна безпека». Необґрунтованість зазначеного підходу М. М. Брінчука пояснюється у доцільності

встановлення співвідношення таких категорій як «екологічна безпека» та «технічна безпека», які не можуть розглядатися як такі, що виключають один одного, а є логічним взаємодоповненням.

Серед підходів до розуміння категорії «екологічна безпека» виділяються пропозиції її визначення як одного з принципів забезпечення раціонального природокористування (Н. В. Барбашова [23, с. 21], А. М. Воронцов [24, с. 17]), як кінцевої мети розвитку суспільства (Н. Ф. Реймерс [25], А. Б. Качинський [26, с. 12]).

Однак більшість наукових підходів до розуміння категорії «екологічна безпека» зводиться до її визначення як певного суспільного стану, досягнення стандартів існування якого визначає задоволення приватних та національних інтересів у сприятливому навколишньому природному середовищі як базису на нормальному функціонування людини, існування якого є гарантією реалізації її права на життя та здоров'я (В. І. Андрейцев [22, с. 37], О. Я. Лазор [27, с. 19], С. Б. Гавриш [28, с. 157], О. А. Заржицький [29, с. 63-67], О. Л. Дубовик [30, с. 232] та ін.).

Висновок. Отже, порушення вимог екологічної безпеки має бути визначено як родовий об'єкт злочинів проти довкілля (екологічних злочинів). Встановлення такої системоутворюючої ознаки екологічних злочинів має бути основою для подальшої систематизації кримінально-правового законодавства у частині здійснення узагальненого розуміння «екологічний злочин», родовим об'єктом якого має бути визначено порушення стану екологічної безпеки як складової національної безпеки, і відповідно безпосередніми об'єктами злочинного посягання має бути встановлено порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольних-наглядних проваджень; ядерна та радіаційна безпека; біологічна безпека; доступ до екологічної інформації; режим поводження з техногенними відходами; порядок використання диференційованих природних об'єктів та їх ресурсів.

Література

1. Гелен Бріггс, Бекі Дейл, Нассос Стиліану Екологічна катастрофа: головні загрози нашій планеті у п'яти графіках // <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48169628>
2. Метт Макґрат. Мільйон видів тварин та рослин на межі вимирання через людей. Шокуючий звіт ООН // <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48174673>
3. Права людини та навколишнє середовище // <https://www.coe.int/uk/web/compass/environment>
4. RiverBasinManagement // <http://www.icpdr.org/main/activities-projects/river-basin-management>
5. Climatechange // https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_372_en.pdf
6. Андрейцев В. І. Антропозахист в системі екологічного права та системі права України. Гуманітарний журнал. 2014. № 3-4. С. 142-155.

7. Балюк Г. І. Концептуально-правові «реформи» в сфері екології в Україні та сучасні виклики [Електронний ресурс]. Екологічне право України. 2016. № 1–2. С. 80–87.

8. Гетьман А. П. Государственно-правовое регулирование экологии городов в Европейском Союзе [Электронный ресурс]. Проблемы законности. 2013. Вып. 121. С. 106–177.

9. Дорохіна Ю. А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. Юридична наука. 2013. № 3. С. 49–55.

10. Костенко О. М. Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції та кримінології в Україні. Правова держава. 2014. Вип. 25. С. 204–225.

11. Корнякова Т. В. Забезпечення прокурором законності надкористування (теорія та практика прокурорського нагляду) [Текст] : навч. посіб. К. ; Х. : Харків юридичний, 2006. – 424 с.

12. Малишева Н. Р. Гармонізація екологічного законодавства в Європі [Текст] : дис. у формі наук. доповіді... д-ра юрид. наук: 12.00.06; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 1996. 54 с.

13. Навроцький В. О. Склад злочину: юридична фікція чи правова реальність? Вісник Академії адвокатури України. 2009. Число 1. С. 237–239.

14. Поліщук О. М. Приватноправові засади в кримінальному праві України: концептуальні аспекти [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». О., 2013. 20 с.

15. Поліщук Г.С. Стан і тенденції екологічної злочинності в Україні. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2009. № 4(65). С. 120–126.

16. Шемшученко Ю.С., Малишева Н.Р. Екологічний контроль: питання теорії і практики. К., 1999.

17. Турлова Ю. А. Феномен екологічної злочинності: питання кримінологічної дефініції. Держава і право. Юридичні і політичні науки. Випуск 66. С. 239–246.

18. Курс кримінології. Особлива частина : підручник / під заг. ред. доктора юридичних наук, професора Джужи О.М. К., 2001.

19. Турлова Ю. В. Поняття «екологічні злочини» : до проблеми визначення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридична. Випуск 6. Том 3. 2015 С. 69–72.

20. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст. 546.

21. Турлова Ю.А. Система екологічних злочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 103–109. (Серія «Право»).

22. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. К. : Знання-Прес, 2002.

23. Барбашова Н.В. Екологічна безпека промислово розвинутого регіону : правовий аспект : монографія. Донецьк : ДонДАУ, 2002.

24. Воронцов А.М. Экологическая безопасность, экологическая криминология, экологический контроль. Экологическое право. 1998. № 1. С. 17.

25. Реймс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды : Словарь-справочник. М. : Просвещение, 1992. 20 с.

26. Качинський А.Б. Сучасні проблеми екологічної безпеки України. Наукові доповіді. Нац. ін-т стратегічних досліджень. 1994. Вип. 33. С. 12.

27. Лазор О.Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : організаційно-правові засади : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2003.

28. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К., 2002.

29. Заржицький О. Екологічна безпека в регіоні як об'єкт правового регулювання. Право України. 2002. № 5. – С. 63–67.

30. Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах. М. : Юрид. лит., 2001.

Анотація

Мурихін С. В. Екологічна безпека як родовий об'єкт екологічних злочинів. – Стаття.

У роботі досліджуються проблеми встановлення сутності екологічної безпеки як родового об'єкту екологічних злочинів. Автором охарактеризовано систему екологічних злочинів за безпосередніми об'єктами суспільно небезпечного посягання і виділено : злочини міжнародного характеру (їх безпосереднім об'єктом є екологічна безпека людства; злочини, об'єктом посягання яких є порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень; злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки; злочини у сфері біологічної безпеки; злочини, що порушують режим обігу інформації про стан навколишнього природного середовища; злочини проти порядку використання окремих диференційних природних об'єктів та їх ресурсів. Автором наголошено, що порушення вимог екологічної безпеки має бути визначено як родовий об'єкт злочинів проти довкілля (екологічних злочинів). Автором обґрунтовано, що встановлення такої системоутворюючої ознаки екологічних злочинів має бути основою для подальшої систематизації кримінально-правового законодавства у частині здійснення узагальненого розуміння «екологічний злочин», родовим об'єктом якого має бути визначено порушення стану екологічної безпеки як складової національної безпеки, і відповідно безпосередніми об'єктами злочинного посягання має бути встановлено порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень; ядерна та радіаційна безпека; біологічна безпека; доступ до екологічної інформації; режим поводження з техногенними відходами; порядок використання диференційованих природних об'єктів та їх ресурсів.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічні злочини, національна безпека, об'єкт злочину, природні об'єкти, природні ресурси.

Аннотация

Мурихин С. В. Экологическая безопасность как родовый объект экологических преступлений. – Статья.

В работе исследуются проблемы установления сущности экологической безопасности как родового объекта экологических преступлений. Автором охарактеризованы систему экологических преступлений по непосредственными объектами общественно опасного посягательства и выделено: преступления международного характера (их непосредственным объектом является экологическая безопасность человечества; преступления, объектом посягательства которых является нарушение порядка осуществления разрешительно-лицензионных, контрольно-надзорных производств; преступления в сфере ядерной и радиационной безопасности; преступления в сфере биологической безопасности; преступления, нарушающие режим обращения информации о состоянии окружающей природной среды; преступления против порядка использования отдельных дифференциальных природных объектов и их ресурсов. Автором отмечено, что

нарушения требований экологической безопасности должно быть определено как родовый объект преступлений против окружающей среды (экологических преступлений). Автором обосновано, что установление такой системообразующей признаки экологических преступлений должно быть основой для дальнейшей систематизации уголовно-правового законодательства в части осуществления обобщенного понятия «экологическое преступление», родовым объектом которого должно быть определено нарушение состояния экологической безопасности я составляющей национальной безопасности, и соответственно непосредственными объектами преступного посягательства должно быть установлено нарушение порядка осуществления разрешительно-лицензионных, контрольно-надзорных производств; ядерная и радиационная безопасность; биологическая безопасность; доступ к экологической информации; режим обращения с техногенными отходами; порядок использования дифференцированных природных объектов и их ресурсов.

Ключевые слова: национальная безопасность, объект преступления, природные объекты, природные ресурсы, экологическая безопасность, экологические преступления.

Summary

Murykhin S. V. Environmental safety as a generic object of environmental crimes. – Article.

The paper examines the problems of establishing the essence of environmental security as a generic object of environmental crimes. The author described the system of environmental crimes for direct objects of socially dangerous encroachment and highlighted: crimes of an international nature (their immediate object is the environmental safety of mankind; security; crimes in the field of biological security; destroying the mode of circulation of information about the state of the environment; crimes against the order; use of individual differential natural objects and their resources. The author notes that violations of environmental safety requirements must be defined as a generic object of crimes against the environment (environmental crimes). such systemic signs of environmental crimes should be the basis for the further systematization of criminal law legislation in terms of the generalized concept of «environmental crime», a generic object of which is to be determined security violation of environmental condition I component of national security, and accordingly direct objects criminal attacks to be a violation of the order of permissive-licensed, supervisory production; nuclear and radiation safety; biological safety; access to environmental information; mode of treatment of man-made waste; order of use of differentiated natural objects and their resources.

Key words: environmental crime, environmental safety, national security, natural objects, natural resources, object of crime.